

Natuur en milieueducatie in het Tilburgse basisonderwijs.

November 2016

Tineke Vermeer

Trajectleider NME, T-Primair.

Inhoudsopgave.

1. Inleiding
 2. Huidige stand van zaken
 3. Maatschappelijke ontwikkelingen
 - 3.1 Ontwikkelingen binnen het onderwijs
 - 3.2 Stedelijke ontwikkelingen rondom natuur en milieu
 - 3.3 Provinciale ontwikkelingen rondom natuur en milieu
 4. Ambities vanuit het basisonderwijs in Tilburg
 - 4.1 kansen voor samenwerking in de regio
 - 4.2 ondersteuning vanuit T-Primair
 5. Tot slot
- Bijlage 1 Criteria voor gezonde, duurzame, groene schoolpleinen
- Bijlage 2 Overzicht van educatieve routes in Tilburg
- Bijlage 3 Overzicht van groene schoolpleinen in Tilburg november 2016
- Bijlage 4 Begroting 2017

1. Inleiding

In de Tilburgse Educatieve Agenda 2015-2018 is afgesproken dat de komende jaren ingezet zou worden op Natuur- en Milieueducatie (NME).

Kinderen leren de natuur in hun directe omgeving respecteren, gaan hier goed mee om en zijn er trots op. Het onderwijs neemt hierin het voortouw en kiest voor een opzet naar het model CiST. Dit betekent werken aan een doorgaande leerlijn, scholing van leerkrachten, bemiddeling tussen onderwijs en organisaties op het terrein van NME en het realiseren van groene speelpleinen op de locaties.

Een jaar na de start van het NME-traject is er steeds meer belangstelling van de scholen voor dit thema.

Groene schoolpleinen in combinatie met educatieve routes in de schoolomgeving sluiten goed aan bij het veranderende onderwijs. Het scholen van leerkrachten is het begin van een proces waarbij de basisscholen NME beter en eenvoudiger vorm kunnen geven en kunnen integreren in het lesprogramma.

Deze beleidsnotitie is bedoeld om inzicht te geven in de huidige stand van zaken en de ambities vanuit het onderwijs in Tilburg voor de toekomst duidelijk op papier te zetten.

2. Huidige stand van zaken

De rol van T-Primair in het NME-traject is faciliterend, adviserend, ondersteunend en verbindend. De uitvoering van het NME-traject bevat meerdere elementen om tegemoet te komen aan de vraag naar natuuronderwijs:

1. Groene schoolpleinen en verbreden van de leeromgeving:
Samen met kinderen en ouders wordt er gewerkt aan duurzame groene schoolpleinen, die naast natuurlijk spelen ook worden ingezet als buitenlesplaatsen.
2. Educatieve routes:
Voor de educatieve routes wordt gebruik gemaakt van groene plekken in de wijk, zodat elk kind in aanraking komt met de natuur en ermee leert omgaan. De educatieve routes zijn ontwikkeld voor de groepen 1 tot en met 8. Ze zijn gebaseerd op de SLO-doelen.
3. Ontwikkelen van doorgaande leerlijn:
Scholen kiezen ervoor structureel aandacht te hebben voor natuur en milieu in hun lessen. De groene elementen op het schoolplein en de onderdelen van de routes in de schoolomgeving kunnen de basis zijn van een doorgaande leerlijn. Maar nog niet elke school heeft een doorgaande leerlijn natuur en milieu. Er is voldoende aanbod, maar vaak onvoldoende tijd om te zoeken naar programma's die aansluiten bij de school. Daarom wordt samen met de school gekeken waar de accenten moeten komen liggen en wordt door de NME-medewerker van T-Primair gezocht naar lesmateriaal en activiteiten die daarbij aansluiten.
4. Verbindingen maken:
Belangrijk zijn de verbinding met andere vakken. Er wordt een verbinding gemaakt met taal, rekenen, WO, techniek en cultuur. Daarnaast wordt aangesloten bij gezondheid, gezonde leefstijl, sport en bewegen. Ook wordt gekeken naar de thema's voor het vignet van de Gezonde school, om NME beter te kunnen borgen binnen het basisonderwijs. Ook het milieuaspect komt aan de orde: kinderen zijn steeds meer bewust van problemen rond consumptie en afval, milieuvervuiling en klimaatveranderingen. Er zijn ook scholen die gaan werken met pakketten van het Voedingscentrum, GGD, Ons Groene Schoolplein, Streekhuis het Groene Woud, de Vlinderstichting of Greenpeace. In sommige gevallen worden de lessen aangevuld met binnen en/of buitenschoolse activiteiten van NME-aanbieders uit Tilburg en de regio.
5. Scholing leerkrachten:
Er is een cursus gestart voor NME-coördinatoren in Tilburg, vergelijkbaar met de opleiding voor cultuur coördinatoren via Bureau CiST. De cursus werd ondergebracht bij de ontwikkelacademie van T-Primair.
6. Samenwerking met bureau CiST:
Er is afgelopen schooljaar gewerkt aan een Brochure voor Brede Talentontwikkelingen. Deze omvat het complete aanbod op het gebied van cultuur, wetenschap en techniek en natuur- en milieueducatie.
7. Samenwerking in de regio:
In november 2016 is bij T-Primair een verzoek van de gemeente Goirle binnengekomen om met hen te gaan samenwerken op het gebied van NME in het basisonderwijs.

8. Samenwerking met Tilburgs Platform Speelnatuur¹:

Het afgelopen jaar zijn er door het Tilburgs Platform Speelnatuur criteria voor groene schoolpleinen opgesteld. Deze criteria zijn bekend bij alle aanvragende scholen en worden ook door de gemeente erkend en gehanteerd bij de toekenning van de subsidie. (zie bijlage1)

¹ Het Tilburgs Platform Speelnatuur is een overkoepeling van organisaties die streven naar meer natuurlijke speelplaatsen voor kinderen. De samenstelling van deelnemers aan het Platform onderstreept deze brede doelstelling. In het Platform zijn vertegenwoordigd: de GGD, T-Primair, Gemeente Tilburg, architecten, groenaannemers, educatieve en welzijnsorganisaties. Het platform volgt en ondersteunt sinds 3 jaar de ontwikkeling van groene schoolpleinen in Tilburg.

3. Maatschappelijke ontwikkelingen

Momenteel is er, terecht, veel aandacht voor natuur en milieu. Dat betekent dat er via gemeente en provincie ook financiële middelen vrijkomen om daarop in te zetten. Het is van belang om de komende jaren alle relevante ontwikkelingen op onderwijsgebied, maar ook op stedelijk en provinciaal gebied te volgen en hierin mee te gaan.

3.1. Ontwikkelingen binnen het onderwijs

De ambities in de integrale locatieplannen:

Alle basisscholen in Tilburg hebben in voorjaar 2016 een integraal locatieplan gemaakt voor hun school. Door het werken met de integrale locatieplannen, worden de vraag en ambitie van het onderwijs zichtbaar. Dit plan wordt leidend bij de aanvraag voor ondersteuning bij NME. Op deze wijze sluiten de NME-activiteiten aan bij het locatieplan.

De samenwerking in de regio:

T-Primair voert een actief beleid om samen te werken met scholen uit de regio. Samenwerking en uitwisseling rondom NME behoort dan ook tot de mogelijkheden.

De ontwikkelacademie:

De NME-cursus wordt aangeboden via de ontwikkelacademie van T-Primair en kan in de toekomst mogelijk ook openstaan voor leerkrachten uit de regio.

3.2. Stedelijke ontwikkelingen rondom natuur en milieu.

Volgens de nieuwe Tilburgse 'Agenda Groen in de Stad' (2016), investeert de gemeente Tilburg in de toekomst, door te investeren in groen. Het verhoogt de leefbaarheid, zorgt voor verbindingen en met het oog op de klimaatveranderingen: groen zorgt voor verkoeling. De gemeente ondersteunt de ontwikkeling van groene schoolpleinen als koele plekken in een wijk: prettig om te spelen, te ontdekken, te onderzoeken, als instrument voor NME en als ontmoetingsplek.

De gemeente Tilburg zet dit schooljaar (2016-2017) financiële middelen in voor 10 groene schoolpleinen. (€ 50.000,-).

Wijkontwikkelingen:

Maatwerk vanuit T-Primair in de wijk blijft een speerpunt. Er wordt aangesloten bij bestaande initiatieven in de wijken, bijvoorbeeld:

- in de Oude Stad ligt de focus op vergroening van schoolpleinen en de omgeving;
- in Tilburg Noord wordt aangesloten bij de aanwezige faciliteiten in de wijk, zoals de natuurtuin, plukroute en kind lint;
- in Tilburg Zuid en West wordt aangesloten bij bestaande natuurlijke plekken zoals Landschapspark Moerenburg, Piushaven, de Ley, het Leypark en Stadsbos013.

3.3. Provinciale ontwikkelingen rondom natuur en milieu.

Voor de bescherming en ontwikkeling van de Brabantse natuur komt de provincie samen met haar partners in actie. Daarbij sluit zij zoveel mogelijk aan bij initiatieven van burgers, natuurbeheerders, gemeenten, waterschappen, ondernemers en maatschappelijke organisaties. Er is ruimte voor durf, experiment en innovatie. De provincie zoekt de verbinding met landbouw, milieu, water, welzijn, mobiliteit, zorg en (vrijtijds-)economie.

In november 2016 start een verkennend onderzoek naar de beste wijze van werken die aansluit bij het onderwijs en gemeenten. In februari 2017 moet het onderzoek daarover uitsluitsel geven. Daarna gaat de provincie aan de slag om groene schoolpleinen te stimuleren door hier middelen voor beschikbaar te stellen. De Tilburgse situatie, waarin al veel is geïnvesteerd, wordt daarbij als

voorbeeld genomen. De criteria (zie bijlage 1) zijn als leidraad genomen. Deze zijn opgesteld door het Tilburgs Platform Speelnatuur en zijn een goed uitgangspunt.

4. De ambities vanuit het basisonderwijs in Tilburg

De LEA ambitie: “Elke basisschool heeft NME opgenomen in het schoolplan en maakt daarbij gebruik van natuurlijke plekken in de wijk en de omgeving, zodat elk kind in aanraking komt met de natuur en leert omgaan met de natuur”.

Deze ambitie van T-Primair heb ik vertaald in de volgende concrete doelen:

1. Groene schoolpleinen:

Alle Tilburgse basisscholen hebben in 2020 groene duurzame schoolpleinen, die zo zijn ingericht dat ze uitdagen tot natuurlijk spelen en sporten in een groene omgeving. Het schoolplein wordt ingezet als buitenlesplaats en nodigt uit tot educatie door de inrichting. Met het huidige tempo van 10 basisscholen per schooljaar, is dit gerealiseerd in 2020. T-Primair levert hiermee eveneens een bijdrage aan burgerparticipatie door ouders en kinderen te stimuleren hieraan mee te werken.

2. Educatieve routes:

Afhankelijk van de ontwikkelingen en mogelijkheden in een wijk, worden educatieve routes ontwikkeld die passen in de omgeving.

De educatieve routes in de wijk vormen een stedelijk netwerk en zijn digitaal inzetbaar voor alle basisscholen en voor kinderen en ouders, via de websites van de scholen. (Zie bijlage 2)

3. Verbindingen maken:

Er wordt een verbinding gemaakt met de kernvakken, sport, bewegen en gezondheid, cultuur en techniek en de invulling van thema's van de Gezonde School, om NME beter te kunnen borgen binnen het basisonderwijs.

Kinderen worden betrokken en denken mee over klimaatmaatregelen in hun omgeving, minder afval op scholen en zuinig omgaan met drinkwater. Daarnaast worden deze problemen ook in bredere context besproken.

De scholen doen een beroep op de expertise vanuit T-Primair: afhankelijk van de ontwikkeldoelen van een school waaruit een vraag naar NME ontstaat, denkt de projectmedewerker-NME mee, adviseert over aansluiting van NME bij andere vakken, activiteiten in het kader van de gezonde school en aanvullingen op het lesprogramma door buitenlessen voor de school of via NME-aanbieders uit de regio.

4. Scholing leerkrachten:

In de LEA staat de ambitie : “Elke basisschool heeft een coördinator NME”. De coördinator stimuleert NME-activiteiten binnen en buitenschools, heeft een breed netwerk en is verantwoordelijk voor het opzetten van een NME-structuur op de school met een doorgaande leerlijn en de koppeling naar cognitieve vakken, gezondheid en bewegen, de gezonde school, passend in locatieplan en eigen fasering in de tijd. Er is een jaarlijkse cursus voor NME-coördinatoren in Tilburg, vergelijkbaar met de opleiding voor cultuur coördinatoren via Bureau CiST. Opleidingen en netwerkbijeenkomsten zijn ondergebracht bij de T-Primair Ontwikkelacademie.

5. Samenwerking CiST en andere organisaties:

Behalve een brochure voor Brede Talentontwikkeling 0-13, wordt in 2016-2017 de eerste praktische samenwerking vanuit Bureau CiST, Wetenschap & Technologie en NME opgestart. Het groene netwerk in Tilburg, Groen013, draagt bij door het delen van kennis, de inzet voor educatie aan het basisonderwijs en het betrekken van bewoners in omliggende wijken. Een belangrijke samenwerkingspartner is het Natuurmuseum Brabant, gericht op het beleven, ontdekken en onderzoeken voor kinderen vanaf 4 jaar.

6. Samenwerking met Tilburgs Platform Speelnatuur:

Het Tilburgs Platform blijft ontwikkelingen in Tilburg en de regio volgen en ondersteunen. De deelnemende organisaties spannen zich in om hieraan bekendheid te geven. De koppeling tussen speelnatuur en burgerparticipatie, het vergoten van de biodiversiteit, het realiseren van milieudoelstellingen en het aanbieden van materialen voor natuur- en milieueducatie staan daarbij centraal.

4.1 Kansen voor samenwerking in de regio:

Vanaf 1 januari 2017 gaat de projectmedewerker-NME de gemeente Goirle ondersteunen en adviseren bij het uitvoeren van het NME-beleid voor het basisonderwijs. De Tilburgse manier van werken is als voorbeeld genomen en wordt op maat gemaakt voor de gemeente Goirle: groene schoolpleinen, educatieve routes, NME structureel aangeboden, optimaal gebruik maken van natuur in de omgeving. Dit zal resulteren in een NME-gids voor de gemeente Goirle.

Aanvragen vanuit andere gemeentes in de regio worden na overleg met T-Primair ingevuld.

4.2 Ondersteuning vanuit T-Primair

De ondersteuningsuren NME bij T-Primair per jaar, worden momenteel op de volgende wijze ingevuld. De uren geven een gemiddelde aan. De exacte uren zijn afhankelijk van de vraag van de school.

-Ondersteuning groene schoolpleinen (max 10 per jaar) 25 à 30 uur per school	300 uur
-Evaluatie groene schoolpleinen/ opbrengst in kaart brengen 10 uur per school	100 uur
-Ontwikkeling en introductie educatieve routes 3 uur per school	30 uur
-Ontwikkelen doorgaande lijn 5 uur per school	50 uur
-Verbindingen leggen/netwerken JOGG, Tilburgs Platform, Groen013, Natuurmuseum Brabant	60 uur
-Extra projecten (max.3 per jaar)	240 uur
-Scholing leerkrachten en netwerkbijeenkomsten:	120 uur
-Samenwerking CiST:	60 uur
-Begeleiding stagiaires	50 uur
-Extra activiteiten, verslaglegging, foto's maken, enz.	50 uur
Totaal	1060 uur

5. Tot slot.

Op dit moment zijn er in Tilburg 21 scholen met een geheel of gedeeltelijk groen schoolplein. (Zie bijlage 3).

Om het waarmaken van onze ambities mogelijk te maken, vraagt dit van T-Primair: jaarlijks ondersteuning bieden aan 10 basisscholen bij het vergroenen van hun schoolplein, het opnemen van NME in het curriculum en het scholen van leerkrachten. Hierbij wordt verbinding gemaakt met andere vakken om NME beter te kunnen borgen binnen het basisonderwijs.

Dit vraagt van de Gemeente Tilburg ook de komende 3 jaren, dat ze T-Primair blijft ondersteunen met een bijdrage voor 10 groene schoolpleinen per jaar, zodat in juli 2020 alle schoolpleinen in Tilburg groen en duurzaam zijn.

Dit sluit niet alleen aan bij de doelen van de LEA en vernieuwingen in het onderwijs, maar ook bij maatschappelijke ontwikkelingen, zoals de klimaatmaatregelen, de Tilburgse 'Agenda Groen in de Stad', waarvoor momenteel veel aandacht is.

Daarnaast leent natuur en milieu in het onderwijs zich bij uitstek om verbindingen te leggen en samen te werken met tal van organisaties en bedrijven die een bijdrage kunnen leveren aan het onderwijs in Tilburg.

Volgens mij is natuur een geweldig thema om te onderzoeken en ontdekken.

Tineke Vermeer, trajectleider NME, T-Primair

Bijlage 1.

Criteria voor gezonde, duurzame, groene schoolpleinen.

De laatste jaren kiezen veel scholen ervoor hun schoolplein om te vormen tot een groen schoolplein.

Het Tilburgs platform natuurlijk spelen heeft een aantal criteria opgesteld, voor de ontwikkeling van een groen schoolplein. Een school hoeft niet direct te voldoen aan al deze criteria, maar men kan dit beschouwen als een groeimodel.

1. De omvang:

In Tilburg spreken we van een groen schoolplein als minimaal 1/3 van de betegeling wordt vervangen door een waterdoorlatende ondergrond. Dit kan zijn zand, grind, gras, kunstgras, boomschors.

2. De beplanting:

Er is sprake van natuurlijke beplanting: een of meer bomen, (bij voorkeur inheemse) planten, bloemen, groente/fruit en speelbaar groen, bijvoorbeeld een speelbosje. Het aangelegde groen moet aansluiten bij de leeftijdsfase van de kinderen.

3. Natuurlijke spelaanleiding:

Een groen schoolplein bevordert vrij spel, ruimte voor zelfstandig beslissen, te ontdekken en uitproberen. Spelaanleidingen zijn: bijvoorbeeld klimboom, rioolbuis, stappalen, wilgenhut, heuvel met glijbaan, natuurlijke klimwand. Door een groen schoolplein dat variatie en uitdaging biedt, verandert het speelgedrag van kinderen. Een groen schoolplein bevat hoogteverschillen, verschillende natuurlijke ondergronden en klim- en klautermogelijkheden.

4. Educatie:

Met een buitenlesplaats (overkapping of tribune) en veel biodiversiteit, leren leerlingen in de natuur over de natuur. Buiten leren verhoogt de concentratie, maar ook buiten spelen en buiten bewegen is leuk en heeft een gunstig effect op gezondheid en leerprestaties. Leerlingen leren zo op onderzoekende en speelse wijze. De lessen kunnen gecombineerd worden met bewegen. Scholen kunnen mee doen aan de landelijke jaarlijkse buitenspeeldag. Ruimte voor fauna is een positieve bijdrage: vogelkastjes, insectenhôtels, vleermuiskasten, etc.

5. Gezondheid en gezonde leefstijl:

Het aanleggen van een schoolmoestuin, is een prima basis voor lessen over gezondheid en gezonde leefstijl. Kinderen in de stad weten nauwelijks waar hun voedsel vandaan komt. Zorgen voor de moestuin en ervan genieten is een zinvolle ervaring. Kinderen worden beloond voor hun geduld en doorzettingsvermogen. Ze leren zich aanpassen aan het weer en andere externe factoren. Het aanleggen van een watertappunt stimuleert het water drinken op school.

6. Sport en motoriek:

Het Nederlands Instituut voor Sport en Bewegen (NISB) pleit ervoor schoolpleinen zo in te richten dat ze kinderen en jongeren uitdagen om te bewegen en ingezet kunnen worden als oplossing tegen beweegarmoede onder de jeugd. De combinatiefunctionaris sport en bewegen kan een rol hebben hierin. Het sporten in een groene omgeving is belangrijk blijkt uit een onderzoek van Agnes van den Berg

<http://www.agnesvandenberg.nl/komjebuitenspelen.pdf>, blijkt dat spelen in een natuurlijke omgeving leidt tot een betere motorische ontwikkeling van kinderen. Een thema wat op dit moment actueel is dat er een toename van het aantal botbreuken bij valincidenten is. Er

worden nu zelfs lessen gegeven in vallen. Als kinderen meer in een natuurlijke omgeving spelen is dat niet nodig (zie ook <http://www.rtlnieuws.nl/nederland/botbreuken-de-gymzaal-geef-kinderen-les-vallen>).

7. Participatie:

Het is belangrijk om het schoolplein samen met de buurt te 'vergroenen'. Als dit lukt draagt dit bij aan een goede woon- werk- en leefomgeving. Kinderen en ouders voelen zich verantwoordelijk voelen voor het groene schoolplein. Dit kan worden gerealiseerd door hen mee te laten denken over het ontwerp, mogelijkheden, planning en uitvoering. Door iedereen hierin een rol te geven, wordt de betrokkenheid met de school en schoolomgeving vergroot.

8. Duurzaamheid:

Goed functionerende speeltoestellen worden desgewenst opgenomen in het nieuwe ontwerp.

Vrijgekomen materialen zijn her te gebruiken. (Bijv. van stoeptegels maak je een tribune) Ook kan de school overgaan tot waterbesparende maatregelen: het aanbrengen van waterspelen en regentonnen om water op te vangen, dragen nog extra bij aan de klimaatdoelen. Een groen schoolplein is op warme dagen graden koeler dan een betonnen plein.

9. Onderhoud:

Een groen schoolplein vraagt meer onderhoud dan een grijs schoolplein. Het betrekken van de kinderen, ouders en omwonenden kan een oplossing bieden voor dit meerwerk en bevordert wederom het verantwoordelijkheidsgevoel voor en betrokkenheid bij het schoolplein.

September 2016,

Tilburgs Platform Speelnatuur

Bijlage 2.

Overzicht van de huidige educatieve routes in Tilburg.

Basisscholen die hier nu gebruik van maken:

Antares, Wandelbos, Hubertus, Jeanne d'Arc, de Triangel, de Zuidwester, de Vuurvogel, JanLigthart Rendierhof, Don Sarto.

In Tilburg Noord: aansluiting zoeken bij de plukroutes met: Stelaertshoeve, de Sleutel, de Lochtenbergh, Vlashof.

Beeld van de locaties in de stad waar de routes zijn uitgezet:

Naar het Textielplein

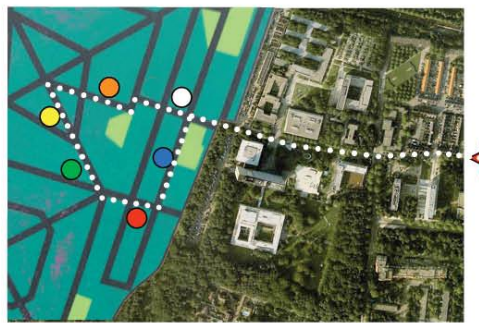
Naar het Wilhelminapark

Naar de Professor Cobbenhagenlaan

Naar de Oude Warande

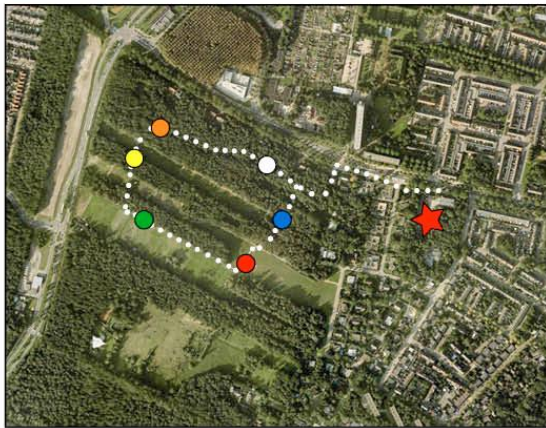
Naar de Leij

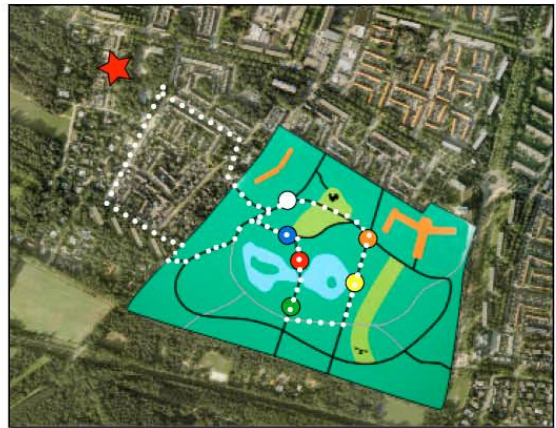
Naar het Leijpark

Naar de Drijflanen

Naar het Wandelbos

Naar het Westerpark

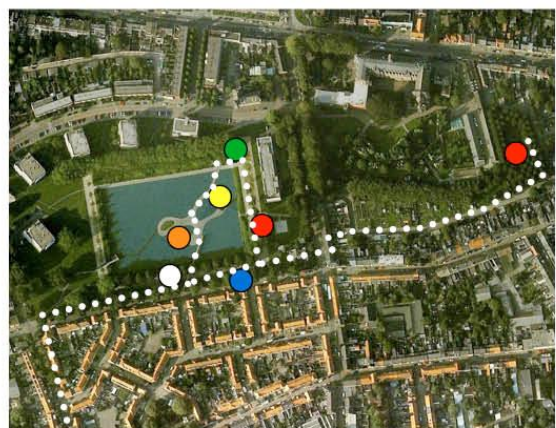
Naar het Stadspark

Naar de Piushaven

Naar het Kromhoutpark

Bijlage 3.

Overzicht Groene schoolpleinen Tilburg, november 2016:

1. Cleijn Hasselt
2. St. Hubertus
3. Jeanne d'Arc
4. Antares (speelleerlandschap naast de school)
5. De Elzen (kloostertuin)
6. Wandelbos
7. De Triangel (fase 1 en fase 2)
8. De Zuidwester (fase 1)
9. Meander (in uitvoering)
10. Aboe el-Chayr
11. Tiliander
12. De Regenboog
13. De Lichtenbergh
14. De Vlashof
15. Den Bijstere (1 van de 2 pleinen)
16. Cocon (1 van de 2 pleinen)
17. Prins Bernhardschool
18. Don Sarto
19. Janligthart Rendierhof
20. De Zonnestein (fase 1)
21. De Bodde

Goedgekeurde aanvragen Oktober 2016:

1. De Triangel (fase 2)
2. De Zuidwester (fase 2)
3. De Petteflet
4. IKC Pendula
5. Den Bijstere (2de plein)
6. De Vuurvogel

In gesprek voor aanvragen/ ondersteuning eerste helft 2017:

1. Stelaertshoeve
2. De Sleutel
3. JanLigthart Driecant
4. De Bloemaert
5. De Borne

